

Geir Veland

Tjenestepensjoner i endring

Hvordan ser tjenestepensjonsmarkedet ut i 2011?

Geir Veland

Tjenestepensjoner i endring

Hvordan ser tjenestepensjonsmarkedet ut i 2011?

© Fafo 2012
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord	4
1. Introduksjon	5
2. Tjenestepensjoner i privat sektor 2002 – 2011	5
3. Kapital i tjenestepensjonsordningene	11
4. Utviklingstrekk – ytelsesordningene fortsatt under press	12
5. Markedsandeler i tjenestepensjonsmarkedet	15
6. Individuelt investeringsvalg i innskuddsordningene	18
7. Supplerende forsikringsdekninger	19
8. Uttak av pensjon fra 62 år	20
9. Fripoliser og pensjonskapitalbevis	21
Litteratur	23

Forord

Dette notatet gir en oversikt over utviklingen i det private tjenstepensjonsmarkedet i Norge i perioden 2002 – 2011. Notatet presenterer de viktigste trekk og endringstendenser, både hva gjelder forholdet mellom ytelses- og innskuddspensjoner, innskuddsatser og ytelsesnivåer, kapital i ordningene, omdanninger fra ytelse til innskudd, leverandørenes markedsandeler, individuelt investeringsvalg, supplerende forsikringsdekninger, uttak av pensjon fra 62 år, samt omfanget av fripoliser og pensjonskapitalbevis. Notatet bygger i hovedsak på data fra FNO og Norske Pensjonskassers Forening (Pensjonskasseforeningen), som er bearbeidet og satt sammen av Fafo, både for å gi en samlet beskrivelse av status på sentrale områder i det private tjenstepensjonsmarkedet og til å gjøre ulike anslag, herunder på omfanget av omdanninger fra ytelse til innskudd i privat sektor. Notatet er den eneste publikasjonen som gir et samlet bilde av sentrale kjennetegn og utviklingen i det private tjenstepensjonsmarkedet.

Tilsvarende notat er utarbeidet både i 2011 og 2010 og var da en del av et Strategisk Instituttprogram – et samarbeidsprosjekt mellom Fafo og Arbeidsdepartementet. Notatet i 2012 er en oppfølging av de tidligere notatene og nye tall for 2012 publiseres. Notatet er utarbeidet av Fafo etter oppdrag fra Pensjonsforum, for å følge utviklingen i tjenstepensjonsmarkedet videre.

Jeg takker Jon M. Hippe for gode og nyttige kommentarer underveis. En takk også til Fafos publikasjonsavdeling som velvilligst tilrettela notatet for publisering på Fafos nettside.

Forfatteren er helt og holdent ansvarlig for innholdet i notatet og for de feil og mangler som måtte forekomme.

Oslo, desember 2012
Geir Veland

1. Introduksjon

Det private tjenestepensjonsmarkedet er fortsatt i endring. Før 2001 var sluttlønnsbaserte ytelsesordninger enerådende i det private markedet, og mange arbeidstakere i privat sektor hadde ikke tilgang til en tjenestepensjonsordning. Innskuddsbasert tjenestepensjon ble først tillatt etter skatteloven i 2001, og det var en intensjon at innskuddspensjoner skulle gjøre det enklere for foretak som ikke hadde tjenestepensjon å etablere en ordning for sine ansatte (Hippe m.fl. 2007). Utviklingen de første årene etter 2001 viste at utbredelsen av tjenestepensjoner aldri ”tok av”, selv om rundt 120 000 arbeidstakere hadde en innskuddsordning ved utgangen av 2005.

Som ledd i den politiske prosessen rundt pensjonsreformen ble tjenestepensjon obligatorisk fra 2006, og mange hundretusener fikk dermed en tjenestepensjonsordning. Omtrent alle nyetablerte obligatoriske ordninger var innskuddsbaserte, og skapte dermed en ny situasjon i det private markedet: innskuddsordningene omfatter nå langt flere arbeidstakere enn de tradisjonelle ytelsesordningene. Videre er ytelsesordningene fortsatt under press i privat sektor fordi mange foretak har, eller har planer om, å omdanne ytelsesordningen til en innskuddsordning. I tillegg har Banklovkommisjonen i juni 2012 fremmet forslag til ny lov om kollektiv tjenestepensjonsforsikring (NOU 2012:13), og skisserer to alternativer pensjonsprodukter som regulerer kostnads- og risikofordeling i den enkelte pensjonsordning mellom pensjonsinnretning, foretak og arbeidstakere. Hensikten er at ny forsikringsbasert opptjening skal skje innenfor de nye ordningene fra 1. januar 2014. Hvorvidt ny lov og de to modellene – benevnt standardmodell og grunnmodell – vil bli oppfattet som alternativer for de tradisjonelle ytelsesordningene eller om overgangen til innskuddspensjon fortsetter gjenstår å se. Dette notatet gjennomgår utviklingen i det private tjenestepensjonsmarkedet i Norge fra 2001 og de viktigste endringene. I tillegg presenterer notatet i år en oversikt over tilbudssiden i det private tjenestepensjonsmarkedet og pensjonsleverandørenes markedsandeler. Fra 2011 er det mulig å ta ut alderspensjon fleksibelt fra fylte 62 år (både fra folketrygden og tjenestepensjonene), og notatet presenterer tall som viser i hvilket omfang pensjon faktisk tas ut fra 62 år. Notatet gir også en beskrivelse av utviklingen i antall fripoliser og pensjonskapital, som utspringer fra henholdsvis ytelsespensjoner og innskuddspensjoner.

2. Tjenestepensjoner i privat sektor 2002 – 2011

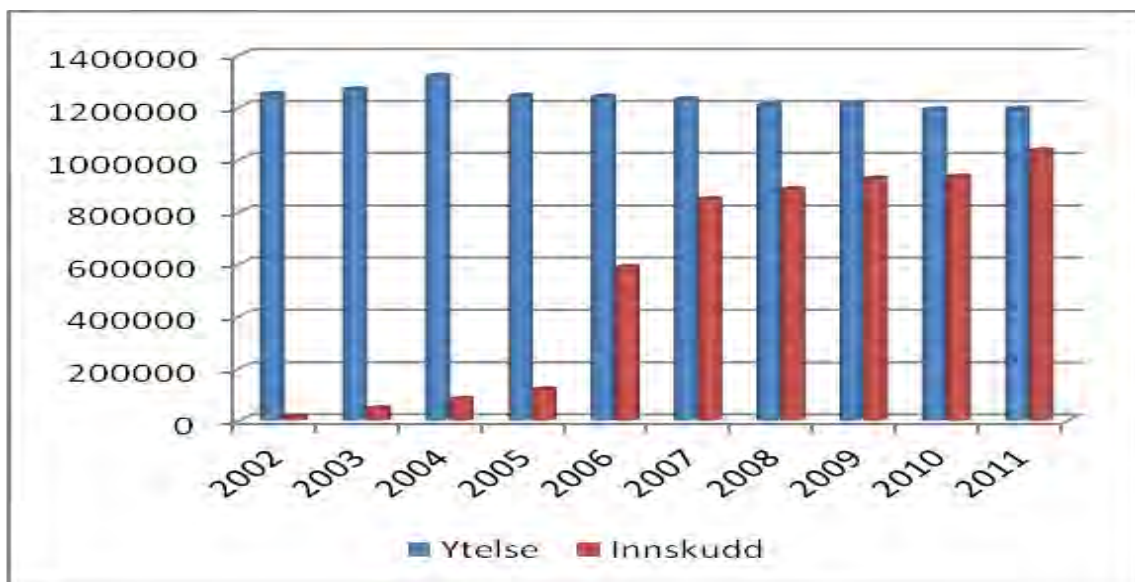
Aktive medlemmer i tjenestepensjonene

Etter at tjenestepensjon ble obligatorisk ved lov i 2006 (OTP) har alle arbeidstakere i privat sektor rett til tjenestepensjon, gitt at kravene til opptak i et foretaks ordning er oppfylt (alder, stillingsprosent, inntekt). Alle foretak som ikke allerede hadde en tjenestepensjonsordning, måtte etablere en ordning som minst oppfylte minstekravet i OTP -

loven. Før tjenstepensjon ble obligatorisk var dekningsgraden i privat sektor rundt 50 prosent (Veland 2008, NOU 2009:13).

Ved utgangen av 2011 hadde i overkant av 2,23 millioner arbeidstakere en tjenstepensjonsordning i privat og offentlig sektor. Av disse hadde 1,199 millioner arbeidstakere en ytelsesbasert ordning og 1,035 millioner en innskuddsordning. Det er et klart skille mellom offentlig og privat sektor. Alle offentlig ansatte (som oppfyller betingelsene for opptak) har en sluttlønnbasert ytelsesordning (etter bruttoprinsippet, dvs. en garantert ytelse gitt full opptjening). I 2011 utgjorde dette knappe 854 000 arbeidstakere. Det er dermed økt sysselsetting i offentlig sektor som forklarer at ytelsesordningene samlet sett holder seg relativt stabil i utbredelse. I privat sektor er utbredelsen av ytelsesordninger som nevnt sterkt fallende (se senere avsnitt).

Figur 1. Antall aktive medlemmer i ytelses- og innskuddsordninger i Norge 2002 – 2011. Samlet for privat og offentlig sektor.

Kilde: FNO, Private Pensjonskassers Forening, SPK, KLP og Oslo Pensjonsforsikring.

Figur 2 viser utviklingen i det private tjenstepensjonsmarkedet i perioden 2001 – 2011. Innskuddspensjon ble som nevnt tillatt etter skatteloven i 2001, slik at alle ordninger før 2001 var ytelsesbaserte. Som figuren viser har utbredelsen av ytelsesordningene i privat sektor falt fra 2004, og omfatter ved utgangen av 2011 ca. 345 000 arbeidstakere, ned fra 593 000 i 2004. De innskuddsbaserte ordningene hadde begrenset utbredelse de første årene, og den sterke veksten etter 2005 skyldes at omtrent alle nyetablerte ordninger som følge av OTP var innskuddsordninger, samt at en del foretak har omdannet ytelsesordningen til en innskuddsordning. Samlet sett har knappe 1 380 000 arbeidstakere i privat sektor en tjenstepensjonsordning per 2011.

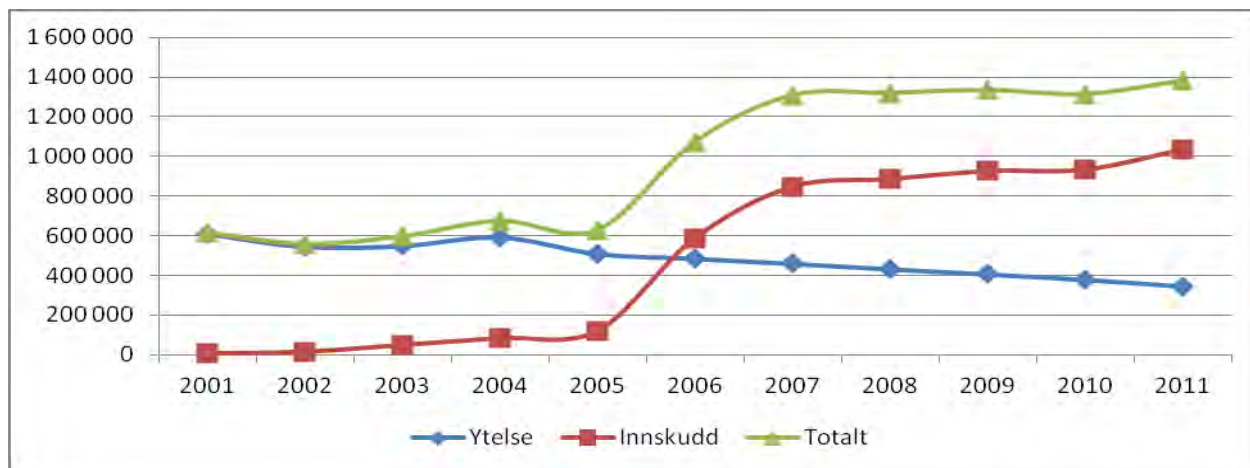
Tabell 1 gir en oversikt over antall aktive medlemmer i tjenstepensjonsordningene i privat sektor, slik de er publisert eller oppgitt av henholdsvis Finansnæringens Fellesor-

ganisasjon (FNO) og Private Pensjonskasser.¹ Foretakspensjonskassene², som per i dag kun har ytelsespensjonsordninger har hatt en betydelig nedgang i antall aktive medlemmer, fra 132 000 i 2003 til vel 65 000 medlemmer i 2011, dvs. en nedgang på 67 000 (50,7 prosent). Ytelsesordninger i livsforsikringsselskaper har hatt en reduksjon fra 418 000 aktive medlemmer i 2003 til knappe 280 000 medlemmer i 2011. Utbredelsen av ytelsesordningene i privat sektor reduseres dermed betydelig, mens tilsvarende ordninger i offentlig sektor øker pga økt sysselsetting, fra 706 000 arbeidstakere i 2002 til 854 000 arbeidstakere i 2010.

Tabell 1. Antall aktive medlemmer i tjenstepensjonsordninger basert på statistikk fra FNO og private Pensjonskasser. Innskudd 2003 – 2011.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
FNO									
- ytelse	418000	462000	380000	350000	342000	348000	343500	310900	279 800
- innskudd	47000	82000	119000	588000	848000	887000	927000	934000	1 035 000
Private pensjonskasser (ytelse)	132000	131000	129000	135000	117000	84000	73000	68 000	65 300
Ytelse samlet	550000	593000	509000	485000	459000	432000	406000	379 000	345 100
Totalt	597000	675000	628000	107300	130700	131800	134300	131300	1380100

Figur 2. Antall aktive medlemmer i tjenstepensjonsordninger basert på statistikk fra FNO og private Pensjonskasser. Innskudd 2001 – 2011.

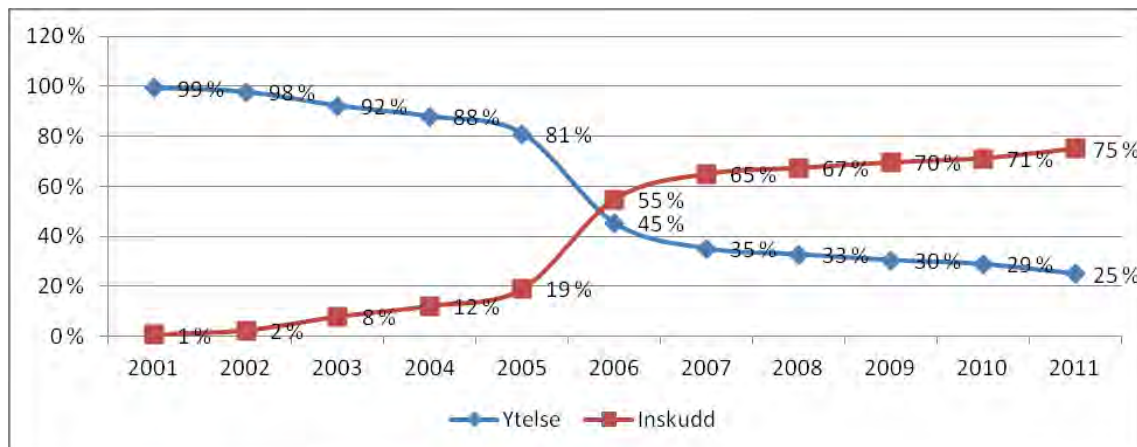
Kilde: FNO, Private Pensjonskasser.

¹ Innskuddsordninger opprettet hos leverandører som ikke er medlem og rapporterer statistikk til FNO, er ikke inkludert i tallene for årene 2003 – 2007.

² Inkluderer private pensjonskasser som er medlem i Pensjonskasseforeningen. 10 pensjonskasser (Nortura og ni mindre pensjonskasser) omfattes således ikke av tallmaterialet. Anslagsvis representerer disse kassene mellom 5 og 10 000 arbeidstakere.

Figur 3 viser forholdet mellom ytelsesordninger og innskuddsordninger når det gjelder prosentvis andel av alle arbeidstakere som har innskudds- og ytelsesordning i privat sektor. Mens ytelsesordningene hadde en andel på 81 prosent i 2005 (innskudd 19 prosent), var denne andelen falt til knappe 25 prosent i 2011 (innskudd 75 prosent).

Figur 3. Prosentvis andel arbeidstakere med ytelsespensjon og innskuddspensjon. 2001 – 2011.

Antall ordninger

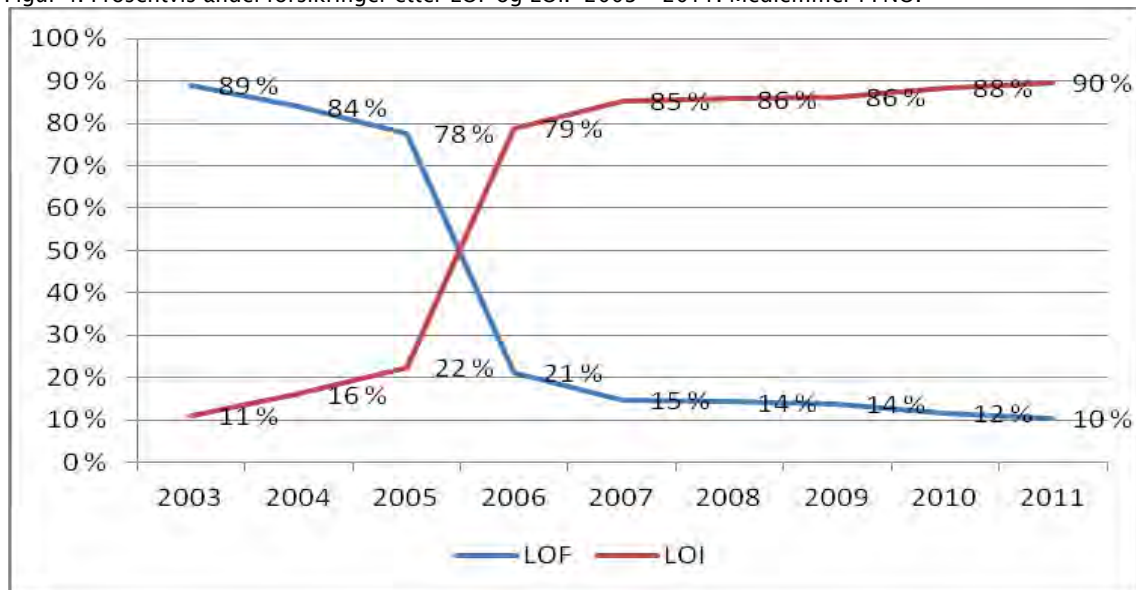
Som for aktive medlemmer i tjenstepensjonsordningene, viser antall ordninger (forsikringskontrakter) den samme utviklingen. Tabell 2 viser utviklingen i antall forsikringer etter henholdsvis Lov om foretakspensjon (LOF) og Lov om innskuddspensjon (LOI) i perioden 2003 – 2011. Tallene omfatter medlemmer i FNO (dvs. eksklusive ytelsespensjoner i private pensjonskasser, og leverandører av innskuddspensjoner utenom medlemmer i FNO). Figur 4 viser prosentvis andel forsikringer etter henholdsvis LOF og LOI.

Tabell 2. Antall forsikringer etter Lov om foretakspensjon (LOF) og Lov om innskuddspensjon (LOI). 2003 – 2011. Medlemmer av FNO.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Etter LOF	14 261	15 549	16 094	15 084	13 481	13 613	13 688	11 571	11 310
Etter LOI	1 784	2 987	4 657	55 883	78 623	81 903	86 204	87 623	97 714

Per utgangen av 2011 var 10 prosent av alle forsikringskontrakter etter LOF (ytelsespensjoner) og 90 prosent etter LOI (innskuddspensjoner), mens 89 prosent av alle forsikringer var etter LOF og 11 prosent etter LOI i 2003.

Figur 4. Prosentvis andel forsikringer etter LOF og LOI. 2003 – 2011. Medlemmer i FNO.

Innskuddssatser

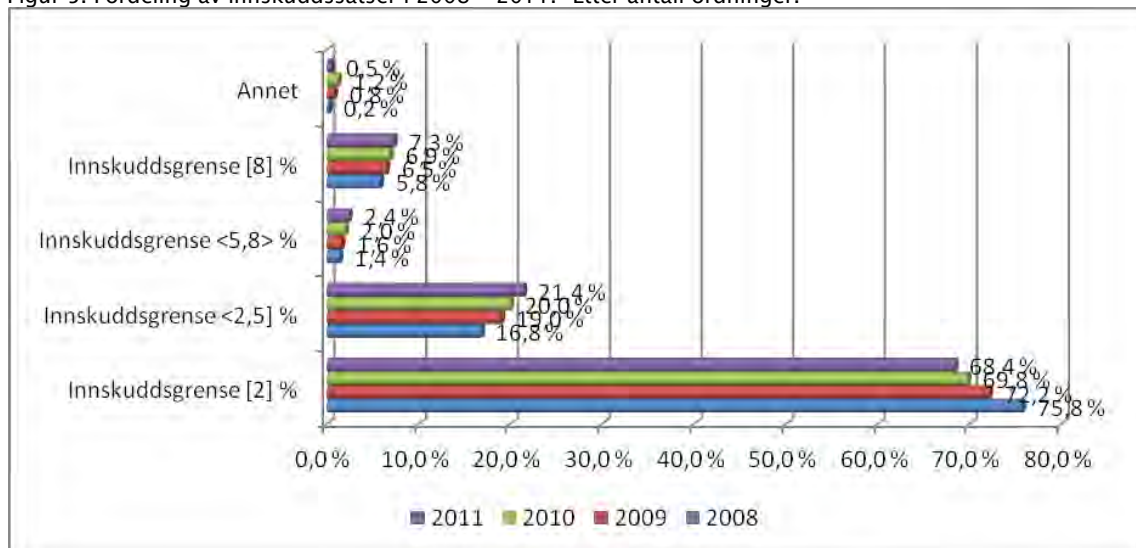
Foretak som har etablert en tjenstepensjonsordning som en innskuddsordning, må ha en innskuddssats som minst tilsvarer minstekravet på 2 prosent av lønn. I tillegg er det et krav at alle foretak må ha en supplerende forsikringsdekning som sikrer arbeidstakerne videre innskudd ved uførhet (innskuddsfritak ved uførhet). Det er betydelige variasjoner mellom innskuddsordningene hva gjelder innskuddssatser. Etter skatteloven er det maksimale innskuddet 8 prosent av lønn mellom 6G og 12G (kr. 493 000 og kr. 985 000), og 5 prosent av lønn mellom 1G (kr. 82 000) og 6G.

FNO har innhentet data om fordelingen av innskuddssatsene fra alle leverandører av innskuddspensjon i 2008, 2009, 2010 og 2011 (slike data har tidligere ikke vært tilgjengelig). De klart fleste foretakene har et innskudd tilsvarende minimumskravet på 2 prosent – 75,8 prosent i 2008, 72,2 prosent i 2009, 69,8 prosent i 2010 og 68,4 prosent i 2011 (figur 5). Totalt 91,2 prosent av ordningene hadde et innskuddsnivå på 5 prosent eller lavere i 2009, mens kun 6,5 prosent hadde maksimalt innskudd etter skatteloven på 8 prosent. Tilsvarende for 2010 er henholdsvis 89,7 prosent på 5 prosent eller lavere og 7 prosent på maksimalt innskudd på 8 prosent. For 2011 er tallene 89,8 prosent og 9,7 prosent.

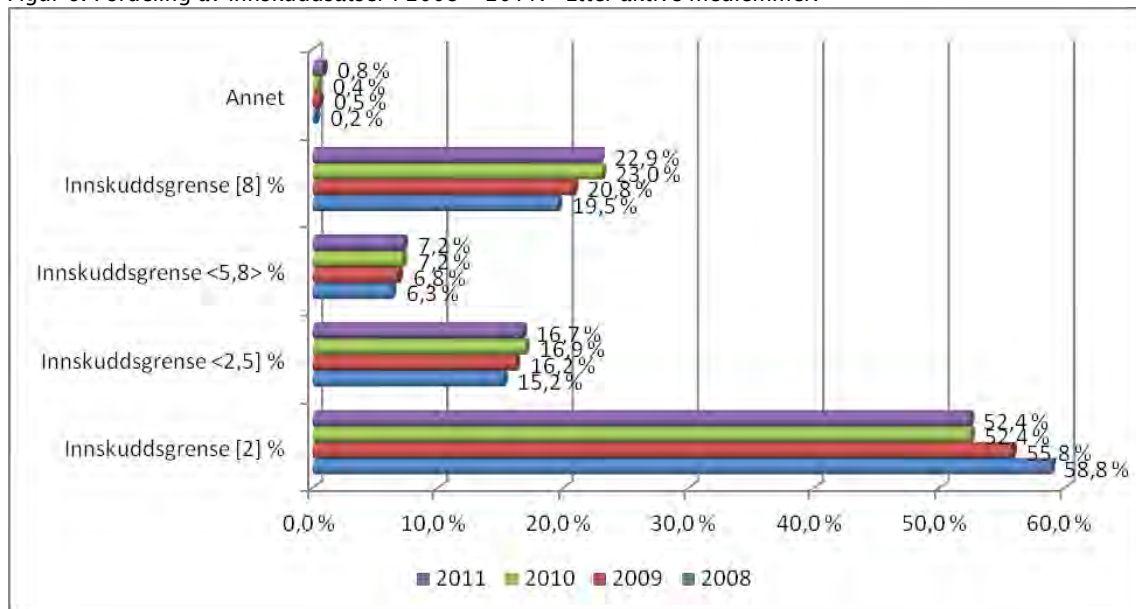
Ser man på innskuddssatser i forhold til antall arbeidstakere er bildet annerledes fordi det er flere ordninger med lave sparesatser i små bedrifter enn blant store. Figur 6 viser at det er en betydelig lavere andel av arbeidstakerne som har minimumsinnskudd på 2 prosent – 55,9 prosent i 2009 mot 72,2 prosent av ordningene, henholdsvis 52,4 og 69,8 prosent i 2010 og 52,4 prosent og 68,4 prosent i 2011. Vel halvparten av arbeidstakerne er dekket av minimumssatser. 8 prosent av ordningene har et innskudd høyere enn 5 prosent (opp til 8 prosent) i 2009, gjaldt dette for 27,6 prosent av arbeidstakerne. I 2010 økte andelen med maksimumsinnskudd til henholdsvis 8,9 og 30,2 prosent, mens andelen

len i 2011 var henholdsvis 9,7 prosent og 30,1 prosent. Dette indikerer, som sagt, at det er de store foretakene som i størst grad har de høyeste innskuddsnivåene. Tidligere undersøkelser bekrefter dette (Veland 2008). Samlet sett viser tallene at innskuddssatsene er svakt på vei opp.

Figur 5. Fordeling av innskuddssatser i 2008 – 2011.³ Etter antall ordninger.

Figur 6. Fordeling av innskuddssatser i 2008 – 2011.² Etter aktive medlemmer.

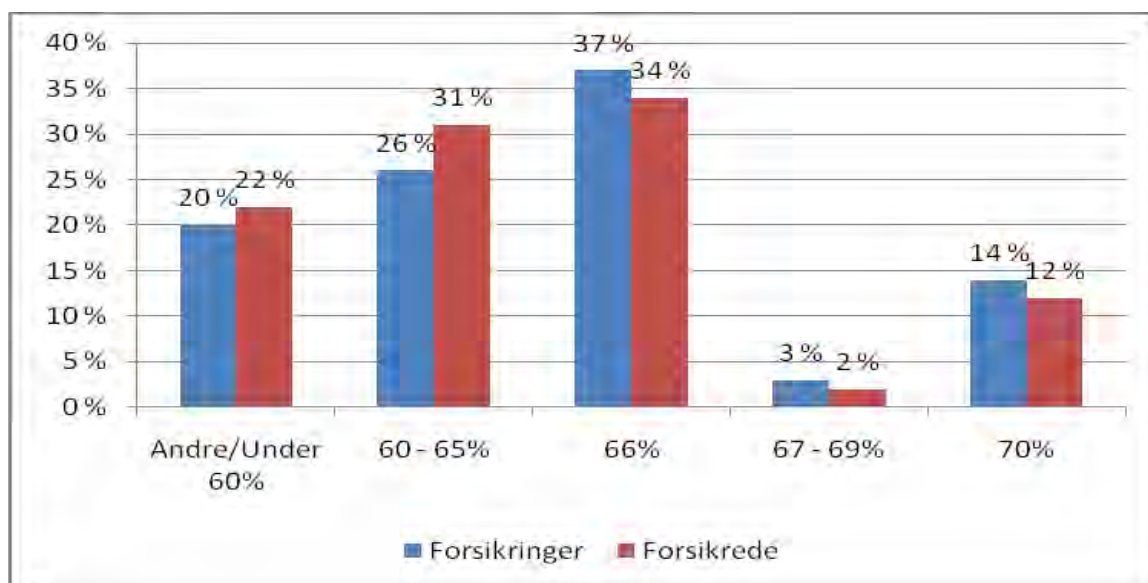
Kilde: FNO

³ Statistikken over innskuddssatsene viser ikke hvordan satsene fordeler seg etter faktisk lønn, dvs. at satsene kan variere etter lønn over og under 6 G (jf. maksimale innskuddssatser etter LOI). Dersom en arbeidstaker har en lønn over 6 G og en innskuddssats på 8 prosent på den delen av lønnen som overstiger 6 G, vil innskuddssatsen i statistikken for denne arbeidstakeren være 8 prosent (dvs. være den samme også for lønn under 6 G).

Ytelsesnivåer

Det finnes ikke årlige data om fordelingen av ytelsesnivåer i de private ytelsespensjonene. De data som er tilgjengelige er hentet fra Veland (2008) og NOU 2009:13. Som for innskuddsordningene, er det variasjoner i ytelsesordningenes sjenerøsitet, dvs. hvilket ytelsesnivå ordningene sikter mot (gitt full opptjening). Den mest vanlige ordningen er et ytelsesnivå på 66 prosent av sluttlønn (37 prosent av ordningene og 34 prosent av arbeidstakerne). Samlet sett har 54 prosent av ordningene og 48 prosent av arbeidstakerne et ytelsesnivå på 66 prosent eller høyere. Herav har 14 prosent av ordningene og 12 prosent av arbeidstakerne en ordning som skal gi 70 prosent av sluttlønn i samlet pensjon. Veland (2008) viser at det i første rekke er finansnæringen som har et så høyt ytelsesnivå, mens de laveste ytelsesnivåene gjennomsnittlig sett finner man i handel og hotell- og restaurant.

Figur 7. Fordeling i ytelsesordninger etter tilskattede ytelsesnivåer – forsikringer og forsikrede i 2008. Totalpopulasjon (N = 429 886).

Kilde: FNO og Private Pensjonskassers Forening, NOU 2009:13.

3. Kapital i tjenstepensjonsordningene

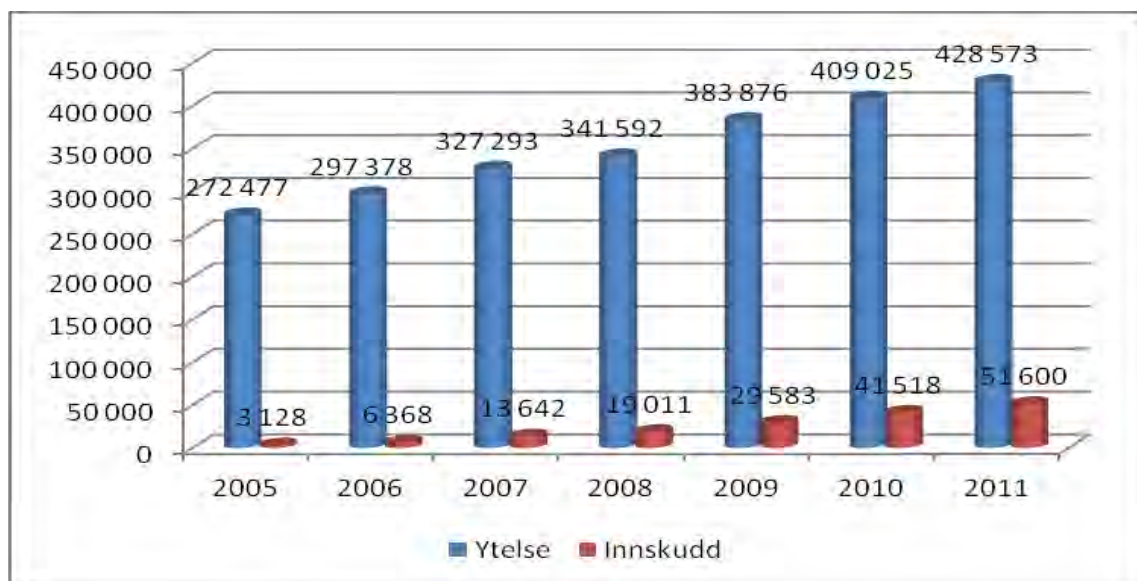
Ytelsesordningene har lange tradisjoner i det private tjenstepensjonsmarkedet, mens innskuddsordningene er av relativt ny dato. Dette betyr at det er stor forskjell i hvor mye kapital som ligger bak ordningene. Figur 8 viser utviklingen i ytelsesordningenes og innskuddsordningenes kapital i perioden 2005 – 2011 (private tjenstepensjoner). Som figuren viser økte kapitalen i både innskudds- og ytelsesordningene i perioden - ytelsesordningene fra vel 272 milliarder kroner i 2005 til ca. 429 milliarder i 2011. Kapitalen i

innskuddsordningene økte fra 2008 til 2011 med ca. 32,6 milliarder – fra 19 til 51,6 milliarder kroner.

Kapitalen i ytelsesordningene har økt med ca 157 milliarder kroner mellom 2005 og 2011, samtidig som 160 000 færre arbeidstakere har slike ordninger i 2011. Den sterke kapitalveksten har sammenheng med flere faktorer, herunder fallende rentenivå (som øker nåverdien av de fremtidige forpliktelsene og dermed premiene) og relativt sterk lønnsvekst (som betyr økte premiekostnader knyttet til oppregulering av tidligere opp-tjente rettigheter).

Selv om ytelsesordningene reduseres i omfang, målt etter hvor mange arbeidstakere som har slike ordninger, vil ytelsespensjonene uansett fremtidsbilde ha lang levetid på grunn av den høye kapitalen i ordningene. Innskuddsordningene har naturlig nok i dag relativt lav samlet forvaltningskapital, men veksten vil være sterk i årene fremover (så fremt ikke nye sjokk i finansmarkedene oppstår). Antar man en gjennomsnittlig årlig nominell kapitalavkastning på 3 prosent og en årlig lønnsvekst på 3 prosent, vil kapitalen i innskuddsordningene i 2020 ha vokst til ca. 200 milliarder kroner og i 2030 til ca. 440 milliarder kroner.

Figur 8 Samlet kapital i ytelses- og innskuddsordningene (forsikringsfond) 2005 – 2011.

Kilde: FNO og Private Pensjonskassers Forening.

4. Utviklingstrekk - ytelsesordningene fortsatt under press

Antall arbeidstakere med ytelsespensjon i privat sektor har som vist gått betydelig ned det de siste årene – fra ca. 590 000 i 2004 til knappe 345 000 ved utgangen av 2011. En del foretak har omdannet ytelsespensjonsordningen til en innskuddsordning. FNO har publisert tall som viser antall omdannede kontrakter og hvor mange arbeidstakere som

er omfattet, for årene 2006 – 2011 (tabell 3). Disse tallene inkluderer de tre største livsforsikringsselskapene – Vital, Storebrand og Nordea. Samlet er 3 213 kontrakter omdannet fra ytelse til innskudd i de fem årene, og knappe 75 000 medlemmer har i perioden gått ut av de ytelsesbaserte ordningene og over til en innskuddsordning.

Tabell 3. Omdanninger fra ytelse 2006 – 2010. Antall kontrakter og antall medlemmer som omfattes.

Omdanninger	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Totalt
Kontrakter	774	622	504	479	374	460	3 213
Medlemmer	14 900	20 294	12 044	13 731	11 507	15 116	87 572

Kilde: FNO

Statistikken inkluderer ikke omdanninger som ble gjort før 2006, og heller ikke omdanninger hos andre livsselskaper enn de tre nevnte. Per i dag finnes det ikke innskuddspensjonskasser. Dette betyr at alle pensjonskasser kun har ytelsesbaserte ordninger. Reduksjonen i antall aktive medlemmer i de private kassene kan da forklares enten av at kasser er lagt ned og alle medlemmene overført til innskuddsordning hos leverandør i det private markedet, eller at kasser har omdannet fra ytelse til innskudd for hele eller deler av medlemsmassen (ansatte som kan velge ordning og/eller nye medlemmer), og overført de som etter omdanningen har innskuddsordning til en leverandør av innskuddspensjon (livsselskap, fondsforvaltningsselskap, bank, verdipapirfond). De private kassene har hatt en betydelig reduksjon i antall aktive medlemmer de senere årene – fra 132 000 i 2005 til vel 65 000 i 2011, dvs. en nedgang på ca. 67 000. Endringer i sysselsettingen vil også påvirke hvor mange som omfates av de ulike ordningene. I sum betyr dette at presise data for hvor mange ordninger som er omdannet og hvor mange arbeidstakere som er omfattet, per i dag ikke finnes.

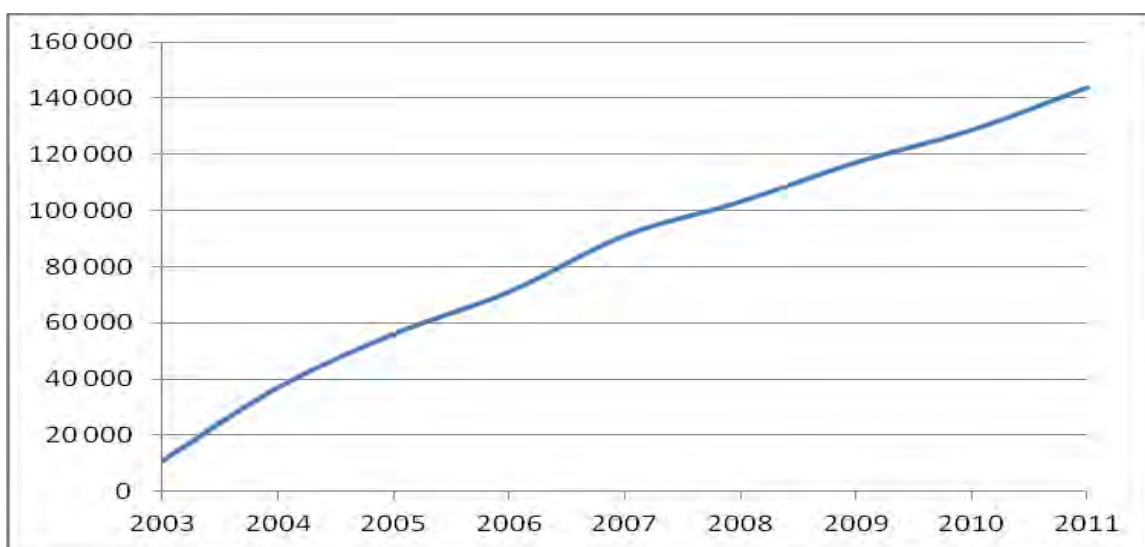
FNO publiserte tidligere omdanningsdata for årene 2003 – 2005, men er senere tatt ut av statistikken på grunn av usikkerhet i tallmaterialet. Summeres de tidligere publiserte tallene for 2003 – 2005 sammen med de sikre tallene for 2006 – 2011, blir utviklingen som vist i figur 9. I hele perioden 2003 – 2011 har omdanningene fra ytelse til innskudd samlet omfattet vel 143 600 arbeidstakere. Selv om dette tallet er usikkert, jf. over, rimer dette bedre med den totale reduksjonen i ytelsesordningene og antall arbeidstakere som har slike ordninger. Det er derfor grunn til å tro at i størrelsesorden 130 – 145 000 arbeidstakere det siste tiåret har vært berørt av slike omdanninger.

Det er flere årsaker til at foretak velger å gå fra ytelse til innskudd. I en survey fra 2008 (Veland 2008) oppgir foretak, som har omdannet tjenestepensjonsordningen, ønske om mer forutsigbare pensjonskostnader som hovedbegrunnelse (figur 10), samt at pensjonskostnadene har økt sterkt. I tillegg mener 3 av ti foretak at de anser en innskuddsordning for å være en bedre ordning for de ansatte. Den siste begrunnelsen kan ha sammenheng med at pensjonskostnadene i innskuddsordninger er stabile og forutsigbare for foretakene, og således være en fordel også for de ansatte, samt bedre vilkår i forbindelse med jobbskifte eller ved bedriftsnedleggelse (Veland m.fl. 2006).

Foretaks årlige premiekostnader i en ytelsesordning er basert på ulike forutsetninger i grunnlaget for beregning av fremtidige pensjonsforpliktelser og hva foretakene skal innbetale år for år. Rentenivå (beregningsrente), avkastning og lønnsvekst er eksempler på

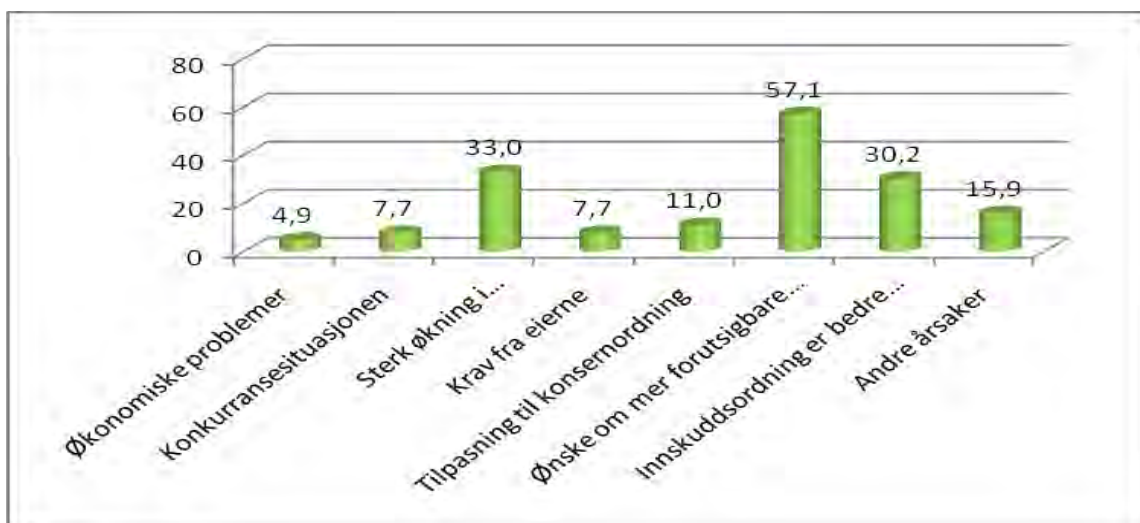
faktorer som kan gi betydelige utslag på årlige premier ved endringer. Fallende rentenivå betyr at nåverdien av foretakets fremtidige pensjonsforpliktelser øker, og dermed gir høyere innbetalinger i dag for å møte disse forpliktelsene. Sterk lønnsvekst vil også føre til høyere premier, fordi tidligere opptjente rettigheter må oppreguleres (siden det er sluttlønsordninger). Finanstilsynets vedtak om reduksjon i grunnlagsrenten til prosent til 2,5 prosent (fra 1. januar 2011), vil ha den effekt at foretakenes premiekostnader vil øke. Motsatte effekter inntreffer naturlig nok når renten stiger og lønnsveksten er lav, og avkastningen høy.

Figur 9. Antall arbeidstakere (aktive medlemmer) som har vært omfattet av overgang fra ytelse til innskudd 2003 - 2011, basert på publiserte data for 2006 - 2011 og (tidligere) usikre anslag for årene 2003 - 2005.

Kilde: FNO (2006 - 2009).

Figur 10. Årsaker til at foretak har omdannet fra ytelse til innskudd. Survey 2008.

Kilde: Veland (2008).

Et naturlig spørsmål å stille seg, etter noen år med relativt sterk lønnsvekst og fallende rentenivå, er om flere foretak vil omdanne fra ytelse til innskudd. Det er grunn til å tro at dette vil skje, så fremt ikke det skjer endringer i regelverk og rammebetingelser som åpner for at foretak ikke nødvendigvis trenger å gå fra sluttlønnsbaserte ordninger til innskuddsordninger (dvs. fra den ene ytterligheten til den andre), men i stedet kan modifisere ytelsesordningen som gjør endringene mindre ”dramatiske”. Med andre ord om nye typer tjenstepensjonsprodukter kan bidra til at forsikringsbaserte ordninger kan overleve i det private markedet. En ny lov om kollektiv tjenstepensjonsforsikring (NOU 2012:13) er foreslått av Banklovkommisjonen, og det vil etter all sannsynlighet bli vedtatt ny tjenstepensjonslov for forsikringsbaserte ordninger i løpet av 2013.

5. Markedsandeler i tjenstepensjonsmarkedet

FNO utgir statistikk både over antall medlemmer i de private tjenstepensjonene og ulike regnskapsdata. Disse datakildene er benyttet til å se nærmere på tilbudssiden i tjenstepensjonsmarkedet og de ulike leverandørenes markedsandeler. Som en indikator på markedsandeler er brukt de årlige samlede innbetalingene til henholdsvis ytelsespensjoner og innskuddspensjoner og den enkelte pensjonsleverandørs andel av disse. Tallmaterialet som presenteres nedenfor inkluderer pensjonsleverandører som er medlemmer i FNO, samt leverandører av innskuddspensjon som ikke er tilknyttet, men som leverer statistikk til FNO og de private pensjonskassene. Det er med andre ord kun en ubetydelig del av markedet som datamaterialet ikke omfatter. En tilleggsindikator er andeler av den samlede bestanden, dvs. hvor stor andel leverandørene har av det totale antall medlemmer i tjenstepensjonsordningene. Her omfatter dataene medlemmer og/eller leverandører som rapporterer til FNO.

Tabell 4 gir en oversikt over leverandørenes markedsandeler i perioden 2005 – 2011, målt etter andeler av premieinntektene. De to store leverandørene, DNB og Storebrand hadde en samlet markedsandel i 2005 på 84 prosent. I 2011 var andelen falt til 73,5 prosent. I 2005 hadde DNB en markedsandel på knappe 47 prosent og Storebrand en andel på vel 37 prosent. I 2011 hadde disse en markedsandel på henholdsvis 37,4 prosent og 36,1 prosent. Andre leverandører kaprer noen små markedsandeler, men de to store dominerer fortsatt tjenstepensjonsmarkedet totalt sett.

Tabell 4. Markedsandeler i det private tjenstepensjonsmarkedet 2005 – 2011. Etter andel av de samlede premieinntekter.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
DNB	46,9 %	45,5 %	41,6 %	40,2 %	38,6 %	37,0 %	37,4 %
Storebrand	37,1 %	35,9 %	35,3 %	37,1 %	35,1 %	37,0 %	36,1 %
Nordea	12,5 %	13,2 %	14,0 %	13,4 %	15,5 %	14,0 %	14,0 %
Sparebank 1	3,1 %	4,3 %	5,9 %	5,5 %	5,4 %	5,7 %	5,5 %
Gjensidige	0,0 %	0,6 %	1,4 %	2,0 %	2,7 %	3,5 %	3,3 %
Andre	0,0 %	0,0 %	1,8 %	1,7 %	2,7 %	2,9 %	3,7 %

DNB og Storebrand har samlet en betydelig større andel av ytelsespensjonsmarkedet enn innskuddspensjonsmarkedet, henholdsvis ca. 84 prosent og knappe 59 prosent. Dette har sammenheng med at ytelsespensjonsmarkedet målt etter premieinntektene er langt større enn innskuddspensjonene, og skyldes at sistnevnte er et relativt nytt fenomen i det norske markedet (etter skatteloven fra 2001). I tilknytning til OTP som kom i 2006 var det også flere leverandører som entret innskuddsmarkedet. Som tabell 5 viser, var DNB større enn Storebrand i 2005, men forskjellen var nesten utjevnet i 2010. I 2011 økte DNB markedsandelen noe fra 2010, mens Storebrands andel falt noe. Markedsandelen var i 2011 henholdsvis 44,1 prosent og 40,1 prosent.

Tabell 5. Ytelsespensjon. Markedsandeler i det private tjenstepensjonsmarkedet 2005 – 2011. Etter andel av de samlede premieinntekter.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
DNB	47,8 %	47,6 %	46,3 %	43,9 %	44,0 %	42,6 %	44,1 %
Storebrand	37,8 %	36,8 %	37,4 %	40,2 %	38,7 %	41,3 %	40,1 %
Nordea	11,4 %	11,8 %	12,1 %	11,5 %	13,5 %	11,9 %	12,0 %
Sparebank 1	2,9 %	3,6 %	3,9 %	3,8 %	3,0 %	3,0 %	2,4 %
Andre	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,5 %	0,6 %	1,4 %	1,4 %

Mens Storebrand har en stabil markedsandel i innskuddspensjonsmarkedet i perioden 2005 – 2011 på rundt 30 prosent (tabell 6), har DNB en markedsandel i 2011 på rundt 28 prosent, mot noe over 38 prosent i 2005. Storebrand er målt etter denne indikatoren den største leverandør av innskuddspensjon. Også Nordea tapte markedsandel etter OTP i 2006/07, fra vel 23 prosent i 2005 til 19,5 prosent i 2007 og knappe 17 prosent i 2010. Gjensidige, som er en relativt ny leverandør av innskuddspensjon har økt markedsandelen jevnt og trutt i hele perioden, og hadde i 2011 en andel av markedet på i underkant av 8 prosent. Også Sparebank 1 har økt markedsandelen, fra 5,3 prosent i 2005 til knappe 10 prosent i 2011. Med andre ord – de store taper markedsandeler i innskuddspensjonsmarkedet, mens andre og nye leverandører kaprer andeler. Endringene fra 2010 til 2011 er dog relativt små.

Tabell 6. Innskuddspensjon. Markedsandeler i det private tjenestepensjonsmarkedet 2005 – 2011. Etter de samlede premieinntekter.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
DNB	38,3 %	36,2 %	28,2 %	31,5 %	29,5 %	28,1 %	28,1 %
Storebrand	29,5 %	31,5 %	29,2 %	29,6 %	29,1 %	30,2 %	30,5 %
Nordea	23,2 %	19,3 %	19,5 %	18,1 %	19,0 %	17,2 %	16,7 %
Sparebank 1	5,3 %	7,5 %	11,5 %	9,8 %	9,4 %	9,9 %	9,8 %
Gjensidige	0,0 %	3,3 %	5,1 %	5,8 %	6,3 %	7,8 %	7,9 %
Danica	3,1 %	1,6 %	2,5 %	2,4 %	2,3 %	3,7 %	4,6 %
Frende	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	1,6 %	1,6 %	1,9 %
SHB	0,5 %	0,6 %	4,0 %	2,8 %	2,8 %	1,2 %	0,0 %
KLP							
Bedriftspensjon	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,1 %	0,1 %	0,3 %	0,5 %
Andre	0,1 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %

Den andre indikatoren måler markedsandeler etter andeler av den samlede bestanden, og tabell 7 viser at Storebrand har den største markedsandelen i ytelsespensjonsmarkedet, med vel 48 prosent. DNB har en andel av markedet på knappe 32 prosent. Samlet har de to største en markedsandel i 2011 på 80 prosent, noe lavere enn andelen målt etter premieinntekter (ca. 84 prosent).

Tabell 7. Ytelsespensjon. Markedsandeler i det private tjenestepensjonsmarkedet 2009 – 2011. Etter andel av totalt antall aktive medlemmer.

	2009	2010	2011
DNB	32,6 %	32,2 %	31,9 %
Storebrand	44,7 %	47,8 %	48,1 %
Nordea	10,5 %	11,1 %	10,6 %
Sparebank 1	2,1 %	2,1 %	1,9 %
Andre	1,0 %	6,8 %	7,5 %

Storebrand og DNB har en andel av innskuddsmarkedet på 52,5 prosent i 2011 målt etter antall aktive medlemmer i slike ordninger. Dette utgjør en nedgang på knappe 7 prosentpoeng fra 2006, og en nedgang på 2,7 prosentpoeng fra 2009. Andelen av de samlede innskuddspremiene var på nesten 68 prosent i 2006 og knappe 59 prosent i 2011. Dette tyder på at de to store hadde en høyere andel av de ”gamle” innskuddsordningene, dvs. før OTP i 2006.

Tabell 8 viser at Nordea og Gjensidige kaprer andeler i innskuddsmarkedet, men en økning fra henholdsvis 10,8 prosent og 6,5 prosent i 2006 til 15,2 prosent og 9,3 prosent i 2011. Tabellen viser også at det er bevegelser på leverandørsiden i markedet. Både SHB og Terra er ute av innskuddspensjonsmarkedet og har solgt sine porteføljer til andre leverandører, mens KLP Bedriftspensjon og Frende (nystartet i 2007) er nye leverandører i markedet etter 2006, men har per 2011 beskjedne markedsandeler (henholdsvis 0,5 og 2,2 prosent).

Tabell 8. Innskuddspensjon. Markedsandeler i det private tjenstepensjonsmarkedet 2006 – 2011. Etter andel av totalt antall aktive medlemmer.

	2006	2009	2010	2011
DNB	31,9 %	26,5 %	24,6 %	25,0 %
Storebrand	26,8 %	28,7 %	28,8 %	27,5 %
Nordea	10,8 %	14,4 %	14,9 %	15,2 %
Sparebank 1	10,9 %	10,9 %	10,9 %	10,0 %
Gjensidige	6,5 %	8,1 %	9,5 %	9,3 %
Danica	1,0 %	1,0 %	4,6 %	7,2 %
Frende	0,0 %	2,1 %	2,1 %	2,2 %
Terra	3,9 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
KLP Bedriftspensjon	0,0 %	0,1 %	0,4 %	0,5 %
Andre	4,8 %	3,8 %	4,2 %	3,1 %

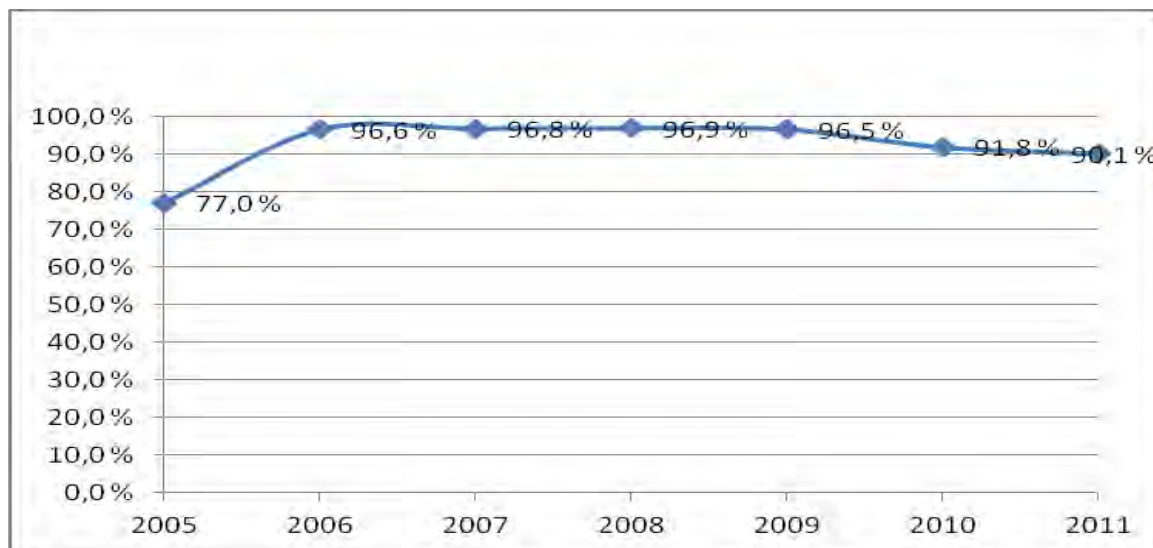
6. Individuelt investeringsvalg i innskuddsordningene

En klar majoritet av innskuddsordningene er tilordnet individuelt investeringsvalg, dvs. at det er den enkelte arbeidstaker som bestemmer hvordan innskudd og kapital skal forvaltes. Foretak som har opprettet ordningen avtaler med leverandøren hvordan kapitalen skal forvaltes: som alminnelig forvaltning (leverandøren forvalter på vegne av foretaket og de ansatte), kollektivt investeringsvalg (foretaket forvalter på vegne av de ansatte) eller individuelt investeringsvalg.

Ved individuelt investeringsvalg gir leverandørene råd og anbefalinger om hvordan kapitalen bør forvaltes, og normalt anbefales avtrappende risiko med økende alder. Leverandørene tilbyr gjerne tre ulike porteføljer, der disse har ulik risikoeksponering: lav, middels eller høy risiko. Forskjellene i risiko knytter seg til andelen aksjer i porteføljene – jo høyere aksjeandel, desto høyere risiko.

Figur 11 viser hvor stor prosentandel av arbeidstakere med innskuddspensjon (ordninger med investeringsvalg) som har individuelt investeringsvalg. I 2005, dvs. året før tjenstepensjon ble obligatorisk ved lov, hadde 77 prosent individuelt investeringsvalg (av knappe 120 000 arbeidstakere). I årene etter OTP, dvs. 2006 – 2008, var andelen økt til nesten 97 prosent, mens andelen falt til 90,1 prosent ved utgangen av 2011, dvs. en relativt markert nedgang. Dette betyr i en del ordninger at foretaket selv eller pensjonsleverandøren overtatt og gjør investeringsvalgene på vegne av de ansatte i 2011. Det er grunn til å tro, uten å gå nærmere inn på dette, at finanskrisen kan ha noe av ”skylden”.

Figur 11. Prosentandel av arbeidstakere med innskuddspensjon som har individuelt investeringsvalg. 2005 – 2011.

Kilde: FNO.

7. Supplerende forsikringsdekninger

OTP-loven stiller krav til minsteinnskudd eller ytelse (premienivå), samt premie- og innskuddsfritak ved uførhet. Supplerende forsikringsdekninger (som uførepensjon, ektefellepensjon og barnpensjon) har vært regelen snarere enn unntaket i ytelsesordningene. Slike supplerende dekninger er ikke så utbredt i innskuddsordningene som i ytelsesordningene. I følge tall fra FNO har ca. 95 prosent av medlemmene i ytelsesordninger en uførepensjonsordning, og de fleste av disse hadde fripoliseoppbygging. Også mer enn 3 av 4 medlemmer hadde tilknyttet ektefelledekning og barnpensjon (NOU 2009:13). 34,6 prosent av arbeidstakerne med innskuddspensjon hadde tilknyttet uføredekning i 2009 og økte noe til 36,9 prosent i 2010 og til 37,1 prosent i 2011. Svært få av disse har imidlertid fripoliseoppbygging (2 prosent i 2011). Samtidig har få arbeidstakere en supplerende ektefelledekning og barnpensjon (hhv. 2,5 og 7,2 prosent).

Uførepensjon sikrer arbeidstakere som blir arbeidsuføre i yrkesaktiv alder en uførepensjon som kommer i tillegg til uførepensjon fra folketrygden. Hvorvidt en uførhet medfører utbetaling fra en tjenstepensjonsordning eller ikke, avhenger av arbeidstakers situasjon på uføretidspunktet, dvs. om foretaket har uførepensjon eller ikke, samt om arbeidstaker har hatt uførepensjonsordning med eller uten fripoliseoppbygging hos tidligere arbeidsgivere. En uføreordning med fripoliseoppbygging hos tidligere arbeidsgiver innebærer at arbeidstaker tar med seg opparbeidede rettigheter ved jobbskifte i form av oppspart kapital i en fripolise. Dette betyr at hvis en uføresituasjon oppstår hos ny arbeidsgiver, vil fripolisen medføre utbetaling også fra uføreordningen hos tidligere arbeidsgiver. De arbeidstakere som da er best sikret ved uførhet, er de som har tjent opp

rettigheter hos tidligere arbeidsgivere og har uførepensjonsordning hos dagens arbeidsgiver.

8. Uttak av pensjon fra 62 år

Fra 2011 trådte det nye alderspensjonssystemet i folketrygden i kraft, med mulighet for fleksibelt uttak av pensjon fra fylte 62 år, samtidig som uttak av pensjon og videre arbeid kan kombineres tilnærmet fritt uten avkorting av pensjon mot arbeidsinntekt. Fra 2011 er det også mulighet å ta ut tjenstepensjon fra 62 år, etter de samme prinsipper som for alderspensjon i folketrygden.

Tabell 9 viser at det ved utgangen av 2011 samlet var knappe 36 000 personer som tok ut alderspensjon fra folketrygden før fylte 67 år. Omtrent halvparten av disse tok ut pensjon 1. første kvartal – 17 834 personer - og drøyt 13 600 av disse igjen tok ut pensjonen i januar. Dette kan tyde på at det var en viss engangseffekt da uttak var mulig før 67 år fra januar av. Samtidig ser vi at antall som tok ut tidligpensjon øker noe i 1. kvartal 2011, sammenlignet med de tre foregående kvartalene.

En klar majoritet av de som tok ut pensjon i aldersgruppen 62 – 66 år i første halvår, valgte 100 prosent uttaksgrad. Data fra NAV viser også at det er klart flest menn som tar valgte å ta ut pensjon (fire av fem er menn). 15,5 prosent av 62 – 66 åringene har ved utgangen av 2012 tatt ut pensjon fra folketrygden, mot 6,2 prosent ved utgangen av 1. kvartal 2011. Andelen som tar ut gradert pensjon utgjør ca. 13 prosent. De fleste tar med andre ord ut full pensjon (87 prosent).

At det er klart mest menn som tar ut tidligpensjon fra folketrygden antas å ha en klar sammenheng med at kvinner i langt mindre enn menn oppfyller kravene for tidliguttak, men det kan også ha en sammenheng med at kvinner har lengre forventet levealder enn menn, og således utsetter pensjonsuttaket av den grunn.

Et heller beskjedent antall personer tok ut tjenstepensjon i 2011, totalt vel 9 300 personer. Av disse var knappe 7 000 uttak av ytelsespensjon og knappe 2 400 innskuddspensjon. 1. kvartal var det samlet knappe 2 800 personer i aldersgruppen 62 – 66 år som tok ut tjenstepensjon. Av disse var det under 10 prosent (399 personer) som kombinerte pensjonsuttak med videre arbeid.

Når det gjelder AFP, var det i 2011 vel 10 000 personer som tok ut pensjon fra denne ordningen.

Dette notatet har ikke til hensikt å drøfte årsaker til det beskjedne uttaksnivået, men en nærliggende mulig forklaring kan være usikkerhet og kunnskapsmangel om uttaksrettighetene og konsekvenser ved tidliguttak.

Tabell 9. Uttak av alderspensjon fra folketrygden og tjenestepensjon 1. halvår 2011 før fylte 67 år.⁴ Data for tjenestepensjon omfatter medlemmer av FNO.

Uttak av:	Alderspensjon fra folketrygden	AFP	Tjenestepensjon
1. kvartal 2011	17 834	3 400	2 202
2. kvartal	6 201	2 286	2 520
3. kvartal	5 520	2 207	2 404
4. kvartal	6 290	2 195	2 214
Totalt 2011	35 845	10 088	9 340
1.kvartal 2012	8 983	3 208	2 789
2. kvartal 2012	5 276	2 567	2 351

Kilde: FNO

9. Fripoliser og pensjonskapitalbevis

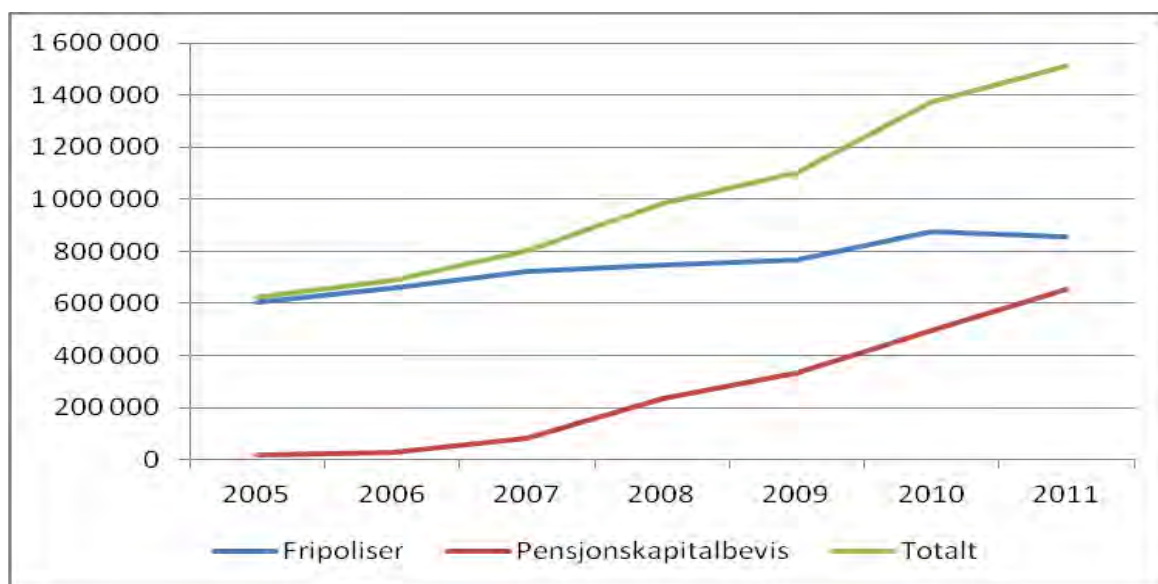
Arbeidstakere som slutter i et foretak med ytelsespensjon, får utstedt en fripolise. Slike fripoliser angir den kapitalen som arbeidstakerne har opparbeidet seg rett til i den perioden arbeidstakerne jobbet i foretaket, og den årlige fremtidige pensjonen som denne kapitalen vil gi. Fripolisene forvaltes normalt av den leverandøren som administrerer foretakets ytelsespensjonsordning, men kan flyttes fritt til andre leverandører.

Pensjonskapitalbevis utspringer fra innskuddspensjoner, og arbeidstakere som slutter i foretak med en slik ordning, får et slikt kapitalbevis, som angir den sparekapitalen som er opparbeidet i løpet av ansettelsestiden i foretaket. Også når det gjelder pensjonskapitalbevis, kan en arbeidstaker fritt velge forvalter.

Figur 12 viser at antall fripoliser og pensjonskapitalbevis har økt betydelig fra 2005 til 2011, fra ca. 600 000 til vel 1,5 millioner. Dette kan ha sammenheng med flere forhold. For det første fikk nærmere 900 000 arbeidstakere tjenestepensjon i 2006 som følge av OTP. Dette vil i seg selv bidra til en økning i antall pensjonskapitalbevis (det var få ytelsesordninger som ble tegnet etter at tjenestepensjon ble obligatorisk) når arbeidstakere med innskuddspensjon skifter jobb. For det andre vil foretaks omdanning fra ytelse til innskudd øke antall fripoliser, og for det tredje vil økende mobilitet i arbeidsmarkedet øke summen av fripoliser og pensjonskapitalbevis. Vi ser av figuren at antall pensjonskapitalbevis økte fra omtrent null i 2006 til mer enn 650 000 2011, mens antall fripoliser økte i samme periode fra i overkant av 600 000 til knappe 860 000. Antall fripoliser gikk ned med ca. 25 000 fra 2010 til 2011.

⁴ Tallene gjelder antall alderspensjonister som var yngre enn 67 år ved utgangen av kvartalet. I praksis er det flere som har tatt ut alderspensjon (har fylt 67 år eller er døde før 67 år).

Figur 12. Antall fripoliser og pensjonskapitalbevis 2005 – 2011. FNO-data.

Kilde: FNO.

Litteratur

- Hippe, J. M., Midtsundstad, T. og Veland, G. (2007). Dit ingen trodde man skulle. I J. E. Dølvik., T. Fløtten, G. Hernes og J. M. Hippe (red.), *Hamskifte. Den norske modellen i endring*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- NOU 2009: 13. *Brede pensjonsordninger*. Oslo: Finansdepartementet.
- NOU 2012: 13: *Pensjonslovene og folketrygdreformen II*. Oslo: Finansdepartementet.
- Veland, G. og Hippe, J. M. (2008). *Når tjenstepensjon er obligatorisk – hva så? Omdanningen av det norske markedet for aktive tjenstepensjonsordninger, fripoliser og pensjonskapitalbevis*. Fafo-rapport 2008:05.
- Veland, G. (2008). *Tjenstepensjonsordningene i Norge. En undersøkelse av status og utviklings-trekk i privat sektor*. Fafo-rapport 2008:23.
- Veland, G., Hippe, J. M. og Andersen, R. (2006). *De nye tjenstepensjonene*. Fafo-rapport 529.
- Veland, G. (2010). *Tjenstepensjoner i endring. Utviklingen i det private tjenstepensjonsmarkedet i Norge og et like blikk til utlandet*. Fafo-notat 2010:22.
- Veland, G. (2011). *Tjenstepensjoner i endring. Det private tjenstepensjonsmarkedet anno 2010*. Fafo-notat 2011:24.

Tjenestepensjoner i endring

Dette notatet gir en oversikt over utviklingen i det private tjenestepensjonsmarkedet i Norge i perioden 2002–2011, og er en videreføring av tilsvarende notat i 2011. Notatet presenterer de viktigste trekk og utviklingstendenser, både hva gjelder forholdet mellom ytelses- og innskuddspensjoner, innskuddssatser og ytelsesnivåer, kapital i ordningene, omdanninger fra ytelse til innskudd, leverandørenes markedsandeler, individuelt investeringsvalg, supplerende forsikringsdekninger, uttak av pensjon fra 62 år, samt omfanget av fripoliser og pensjonskapitalbevis. Notatet viser at det private tjenestepensjonssystemet fortsatt er i endring.